

адначасова: *Напервей, что ради господь на добрых и на праведных допускають беды и немощи, а злым и несправедливым даёт щастье и здравие* (28).

Супраціўны злучнік *a* характэрны чэшскай першакрыніцы і беларускай рукапіснай Бібліі. У царкоўнаславянскіх выданнях тут больш паслядоўна захоўваюцца канструкцыі са злучнікам *же*. Дакладна акрэсленае супрацьпастаўленне частак складаназлучаных сказаў у прадмоўна-пасляслоўным комплексе Ф.Скарыны галоўным чынам выражае злучнік *но*: *Сей не толико пророчество пишет о Христе, но подобен ест в нем евангелистам* (15); *Не токмо убо сама сия книга, но и закон и пророци и иные всякие книги немалую имеют разность* (42).

3. Складаназлучаныя сказы з раздзяляльнай сувяззю з'яўляюцца малапрадуктыўнай групай сінтаксічных адзінак у прадмовах і пасляслоўях беларускага асветніка. Асноўным сродкам сувязі тут выступае злучнік *или*: *Яко любовник ко любой своей, или яко жених к невесте своей* (55); *Кивот по гречески, или скриня завета со двема херувимы* (114); *Часом теже приношоуху жертвы з агрехи, просяща отпущения им принять, или пак неякого доброго дела замешкали* (120).

Фактычны матэрыял, сведчыць, што ў прадмоўна-пасляслоўным комплексе Ф.Скарыны спалучаюцца рысы, характэрныя як царкоўнаславянскай, так і старабеларускай мовам. Аб гэтым сведчыць выкарыстанне першадрукаром складаназлучаных сказаў са злучальным злучнікам *и* і супастаўляльным злучнікам *a*. Нормам царкоўнаславянскай мовы адпавядае будова і прадуктыўнае функцыянаванне складаназлучанага сказа з супастаўляльным злучнікам *же*.

Літаратура

1. Ломтев Т.П. Очерки по историческому синтаксису русского языка. – Москва, 1956.
2. Стеценко А.Н. Сложносочиненные предложения в древнерусском языке. – Томск, 1960.
3. Крамко И.И. Складаназлучаныя сказы ў слоні́мскіх актах другой палавіны XVI ст. – Мінск, 1959.

Ю.Г. Сагановіч

Мікратапонімы вёсак Кісялі і Ермакі Мінскага раёна Мінскай вобласці: семантычныя разнавіданасці

Мікратапанімія – спецыфічная частка тапанімічнай лексікі. Мікратапонімы служаць назвамі дробных аб'ектаў у межах пэўнай мясцовасці, матывацыя наймення якіх у большасці выпадкаў яшчэ жывая ў народнай свядомасці. У выніку семантычная аснова мікратапанімаў у параўнанні з іншымі адзінкамі

тапаніміі найбольш празрыстая. Адпаведна вывучэнне матывавальнай базы мікратапонімаў можа даць каштоўныя звесткі моўнага, гістарычнага, этнаграфічнага характару.

У нашым даследаванні аналізуюцца мікратапонімы вёсак **Кісялі** і **Ермакі**, якія знаходзяцца ў Рагаўскім сельсавеце Мінскага раёна і размешчаны на адлегласці прыблізна за кіламетр адна ад адной. Паселішчы невялікія (30 і 20 хат адпаведна), таму мікратапанімічных назваў зафіксавана няшмат – 40 адзінак⁸.

Мікратапонімы вёсак паводле семантыкі падзяляюцца на наступныя групы:

1. Назвы, семантыка якіх не выклікана выразнай мясцовай спецыфікай і з’яўляецца відавочнай у большай ці меншай ступені.

1.1. Агульназразумелыя назвы, якія цалкам аб’ектыўна суадносяцца з аб’ектам называння: **Балота** (невялікае балота на поўнач ад в. Ермакі. *Бязрозкі, хвойкі раслі, куп’ё было, вада стаяла. Журавіны збіралі, дурніцы*), **Выган** (паша на поўнач ад в. Кісялі і на захад ад в. Ермакі. *На Выгане падчэквалі, пакуль усе выганяць кароў, а тады далей гналі. А на Выгане дзеці свіней пасвілі*), **Гай** (невялічкі лясок на ўсход ад в. Кісялі, на ўзгорку паміж вёскамі Кісялі і Лісіцы. *У Гаі больш за ўсё арэшніку было. І бярэзнік быў, і лаза, і надта ж падасінавікаў многа расло пад лазой*), **Забалоце** (лес за Балотам, на поўнач ад в. Ермакі. *Лес пад Крычкі; у грыбы хадзілі, крыху баравікі выскоквалі*), **Прудзец** (невялікая сажалка на паўночны ўсход ад в. Кісялі, адразу за вёскай. *Зімой Прудзец замярзаў, кола ставілі, каталіся на лёдзе*), **Сажалка** (невялікі вадаём на паўночны захад ад в. Ермакі. *Лагчына была, вада стаяла. Сажалкай называлі*), **Чашчы** (лес на захад ад в. Кісялі, злева ад Пажарніцы. *Гэнакі лес быў несхадзімы – Чашчы; ваўкаўня, елкі вялікія раслі*).

1.2. Значэнне назвы ў цэлым зразумелае, але матывацыя адносін назвы да пэўнага аб’екта недастаткова выразная. Часам найменні такога тыпу маюць семантыку, аманімічную агульнавядомай: **Лагавіна** (лес на поўнач ад в. Кісялі. *У Лагавіне дзялянкі рэзалі, ягад многа было*), **Гарэлае балота** (сенажаць і лес на паўночны захад ад в. Кісялі. *Буслы чорныя ў Гарэлым балоце жылі, але гэта даўно было*), **Кругліца** (паляна круглай формы ў лесе паміж Ямамі і Чашчамі. *На Кругліцы касілі, леснікова сенажаць была*), **Кудравіна** (лес на захад ад в. Ермакі. *Калі ісці з Кісялёў на станцыю, за хвойй узгорак, лабяк такі, гэта Кудравіна была, хвойны лес, кучаравы*), **Могліцы** (кусты на захад ад в. Ермакі. *Могліцы – [раней] пясчанае месца, ямы, кар’ер; даўнія, мусіць, могілкі былі, косці знаходзілі*), **Паддубы** (поле на паўночны захад ад в. Кісялі. *Паддубы на работу хадзілі, салому вазілі*), **Равок** (сенажаць на паўночны ўсход ад в. Кісялі за Пасценнай. *На Раўку і касілі, і кароў пасвілі*), **Руччо** (сенажаць і лес на

⁸ Інфармацыя пра мясцовыя назвы запісана ад жыхарак в. Кісялі Сафіі Абрамчык (1930 г. нар.), Ірыны Вітушкі (1934 г. нар.), Тамары Вітушкі (1939 г. нар.), Марыі Кулаковіч (1938 г. нар.), а таксама ад жыхарак в. Ермакі Надзеі Вітушкі (1934 г. нар.) і Галіны Вітушкі (1940 г. нар.).

паўночны захад ад в. Кісялі. *У Руччо ў ягады хадзілі. Раз, помню, назбіралі ягад, ніць пайшлі да ручая, а нейкі чалавек прыйшоў і нашы ягады есь*).

2. Назвы, значэнне якіх дакладна раскрываецца толькі ў мясцовым кантэксце.

2.1. Адапелятыўныя найменні:

а) у назве рэалізавана адна з некалькіх магчымых матывацый: **Белае** (сенажаць паміж лесам і ворнай зямлёй на паўночны захад ад в. Кісялі. *Там трава такая расла, сівец. Выгарала на сонцы, і сенажаць была белая. Таму і назва такая – Белае*), **Сіўцы** (сенажаць на захад ад в. Кісялі перад Ямамі. Сівец – травяністая расліна. *Як скосяць Сіўцы, на атаву ганялі кароў пасвіць*), **Явар** (невялікая сажалка на паўднёвы захад ад в. Ермакі. *Вада стала, як сажалка, паабал явар⁹ рос. Бульбу мыць хадзілі ў Явар*), **Чорны лес** (лес на паўночны захад ад в. Кісялі, далей за Гарэлае балота. *Высокі такі, цёмны яловы лес, таму і называлі Чорным*);

б) сувязь з агульнавядомай семантыкай слова захоўваецца, але значэнне некалькі трансфармавалася ў мясцовых умовах: **Аселица** (сенажаць на ўсход ад в. Кісялі, адразу за агародамі, уздоўж усёй вёскі. *Казалі, на Аселицы рэчка была, цякла ў Гую, а тады цыганка дзіця ўтапіла, і высахла рэчка*). У “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” (далей – ТСБМ) *аселица* – ‘навакольнае паселішча’ [ТСБМ, т. 1, с. 278]; семантычны кампанент, які звязвае найменне з агульнавядомым значэннем слова, – ‘месца паблізу паселішча’; **Дзялянка** (бязрозавы гай на ўскрайку Кулакоўшчыны, на ўсход ад в. Ермакі. *У Дзялянцы бярэзнік рос, туды ў ягады чорныя хадзілі*). У ТСБМ *дзялянка* – ‘участак лесу, адведзены пад высечку або ўжо высечаны’ [ТСБМ, т. 2, с. 180]; тут мясцовая семантыка развілася на базе агульнага значэння ‘частка лесу’; **Пастаўнік** (невялікая сажалка ў Лагавіне, на поўнач ад в. Кісялі. *Скаціну ганялі паіць у Пастаўнік*). У ТСБМ *пастаўнік* – ‘загарадка для жывёлы ў полі’ [ТСБМ, т. 4, с. 88]; тут агульны семантычны сегмент назвы і літаратурнай лексемы – ‘месца, агароджанае для жывёлы’.

2.2. Назвы, звязаныя з онімамі іншых тыпаў гэтай мясцовасці:

а) адантрапанімічныя мікратапонімы, утвораныя ад імён людзей, якія маюць дачыненне да гэтага ўрочышча: **Альжбэціна дзялянка** (лес на паўночны ўсход ад в. Кісялі. *Баба Альжбэта рабіла ў лясніцтве, лес садзіла*), **Кулакоўшчына** (лес на ўсход ад в. Ермакі. *У грыбы хадзілі ў Кулакоўшчыну*; у дадзеным выпадку жыхары не могуць даць тлумачэння назвы, але, відавочна, што назва утварылася ад імя (мянушкі) чалавека, бо на гэта указвае суфікс *-шчына*), **Лідзіна дзялянка** (лес на паўночны захад ад в. Кісялі. *У 50-м годзе садзіўся гэты лес, Лідзіна дзялянка. Дуб садзілі, а между радамі сена касілі*), **Мядзведзева дзялянка** (лес на паўночны ўсход ад в. Кісялі, пасля Пасценнай. *У Мядзведзевай дзялянцы была пасадка маладых дубкоў, после лісічкі добра раслі. Ляснічы Мядзведзь тую дзялянку рэзаў*), **Пад Сайкоўскага** (поле і лес на

⁹ Явар – мясцовая назва расліны *аер*.

захад ад в. Кісялі, бліжэй да Вязынкі. *Гаспадар жыў, пан; не, не пан, а паўпанак нейкі, Сайкоўскі. Хутар быў, сад харошы, а потым выслалі ўсіх*), **Янкова дзялянка** (лес на поўнач ад в. Кісялі. *Замляснічы Янкоў там выразаў дзялянку*);

б) мікратапонімы, звязаныя з іншымі тапонімамі гэтай мясцовасці: **Ермакоўка** (ворная зямля на поўдзень ад в. Кісялі, у бок в. Ермакі. *Бульбу садзіць хадзілі на Ермакоўку, і жаць хадзілі*), **Лісічанскае балота** (балота на паўднёвы ўсход ад в. Кісялі, паміж в. Кісялі і в. Лісіцы. *З усёй акругі з'язджаліся ў Лісічанскае балота мох рваць*), **Пад Гую** (лес на паўночны ўсход ад в. Кісялі, у бок в. Гуя. *Была дарога праз лес, хадзілі ў школу ў Гую*), **Шчакавы лог** (сенажаць у лагчыне на паўднёвы захад ад в. Кісялі, у бок в. Шчокі. *Праз Шчакавы лог у Шчокі хадзілі, у Крычкі*), **Шчоцкі хвойнік** (лес на захад ад в. Кісялі, злева ад Чашчоў. *Шчоцкі хвойнік раздзяляў поле кісялёўскае і шчоцкае*).

3. Назвы з верагоднаснай семантыкай (жыхары даюць пэўнае тлумачэнне, але яно не пацверджана): **Кулікоў клін** (сенажаць на паўднёвы захад ад в. Ермакі. Магчыма, там вадзіліся птушкі кулікі: *Кулікоў клін – сенажаць, на граніцы са шчоцкім полем. Касіць хадзілі*), **Глушаны** (поле на поўнач ад в. Кісялі, за Лагавінай. Магчыма, раней, вельмі даўно, на гэтым месцы знаходзіўся лес (глухі), які потым выселі, пні выкарчавалі, спалілі, і гэта дало добрую глебу – жыхары падкрэсліваюць асаблівую яе ўрадлівасць: *Хутар Глушаны быў, і пан там жыў. Застава была і граніца польская*), **Пажарніца** (сенажаць на захад ад в. Кісялі паміж Ямамі і Чашчамі. Магчыма, у гэтай мясцовасці калісьці быў пажар: *Сенакос у Пажарніцы быў, на карову сена накішвалі. Коней на начлег ганялі*), **Пасценная** (поле і лес на паўночны ўсход ад в. Кісялі. Верагодна, лес вельмі густы – як сцяна: *Глыбокі роў на Пасценнай вясной вада вымывала*), **Цянераўка** (поле на ўзгорку паміж в. Ермакі і в. Кісялі: *Можна, некалі лес быў высокі, бо як мы малыя былі, там пні былі вялікія-вялікія*. Пазней назва *Цянераўка* перайшла на сажалку ў нізіне, каля гэтага ўзгорка. Верагодна, *Цянераўка* – мясцовасць у *цені* ад лесу).

4. Семантыка назвы не выяўлена нават з адноснай верагоднасцю: **Бычыннік** (лес на ўсход ад в. Кісялі. *Лес надта цёмны такі. А пры немцах праз Бычыннік гравель вазілі*).

На прыкладзе лакальнай мікратапанімічнай сістэмы в. Кісялі і в. Ермакі можна выявіць наступныя асаблівасці семантыкі мікратапанімічнай лексікі:

Па-першае, адна назва нярэдка прымяняецца для іменавання некалькіх аб'ектаў: поле носіць назву бліжэйшага лесу, сенажаць – назву рэчкі і г. д. Напрыклад, мікратапонім *Гарэлае балота* (в. Кісялі) з'яўляецца назвай лесу і сенажаці, *Пасценная* (в. Кісялі) – гэта поле і лес, *Цянераўка* (в. Ермакі) – поле і сажалка. Калі адзін з названых аб'ектаў знікае, назва замацоўваецца за бліжэйшым. Гэта можа ўскладняць пазнейшае тлумачэнне назвы: назва дакладна не паказвае, які аб'ект маецца на ўвазе, не суадносіцца з аб'ектам напрамую.

Па-другое, ёсць група назваў, аднолькавых для розных вёсак, вядомых і ў іншых месцах беларускай тэрыторыі (*Аселица, Выган*). На думку даследчыкаў,

“узнікненню аднатыповых мікратапонімаў садзейнічала аднатыповасць прыродна-геаграфічных умоў мясцовасцей і наяўнасць у народна-дыялектнай мове адных і тых сродкаў тапонімаўтварэння” [2]. Аднак толькі невялікая частка падобных найменняў валодаюць універсальным зместам. У большасці сваёй назва, прыкладаючыся да мясцовых рэалій, канкрэтызуецца, удакладняецца, набывае больш ці менш выразныя семантычныя адценні.

Па-трэцяе, даследаванне паказала, што на семантычным узроўні мікратапанімічная лексіка дэманструе дастаткова выразныя адзнакі сістэмнасці. Так, асноўным семантычным арсеналам мікратапаніміі выступае ўласнагеаграфічная лексіка. Рэгулярнай семантычнай катэгорыяй у мікратапаніміі з’яўляецца таксама мясцовая флора. Як важны складнікам мікратапанімічнай семантыкі, акрамя таго, выкарыстоўваюцца онімы іншых відаў, у першую чаргу антрапонімы. Іншыя лексіка-семантычныя катэгорыі прадстаўлены ў семантычнай структуры мікратапонімаў дастаткова рэдка.

У цэлым, незалежна ад семантычнай празрыстасці мікратапонімы, як “зразумелыя”, так і “незразумелыя”, выконваюць сваю намінацыйную функцыю.

Літаратура

1. Глумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. – Мінск, 1977 – 1984.
2. *Адамовіч Я.М.* Мікратапанімічныя назвы / Пад рэд. Ф.Янкоўскага. – Мінск, 1971.